

Archeologienota Hamme – Slangstraat 12

Ruth Ferket en Natasja Reyns

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Ruth Ferket en Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/78

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	8
2.3	Onderzoeksopdracht	8
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	8
2.3.2	Beschrijving geplande werken	9
2.3.3	Werkwijze	17
2.4	Assessmentrapport	17
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	17
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	23
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	32
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	34
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	35
3	Samenvatting	37
4	Bibliografie	38
4.1	Publicaties	38
4.2	Websites	38
5	Bijlagen	39
5.1	Archeologische periodes	39

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2021A525

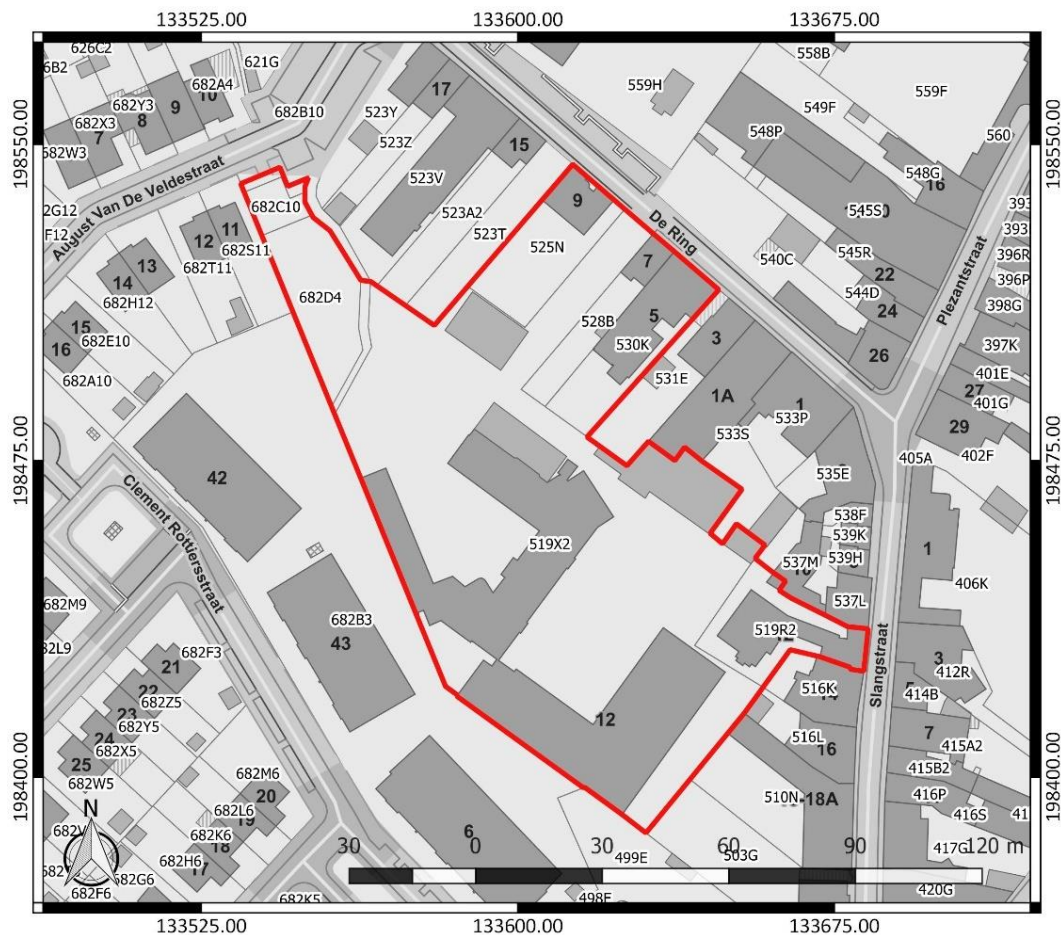
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Oost-Vlaanderen, Hamme, Hamme, Slangstraat 12/De Ring 5-9, Kerkwijk

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 133549.53, 198386.77
- 133683.06, 198579.47

Kadastraal plan:

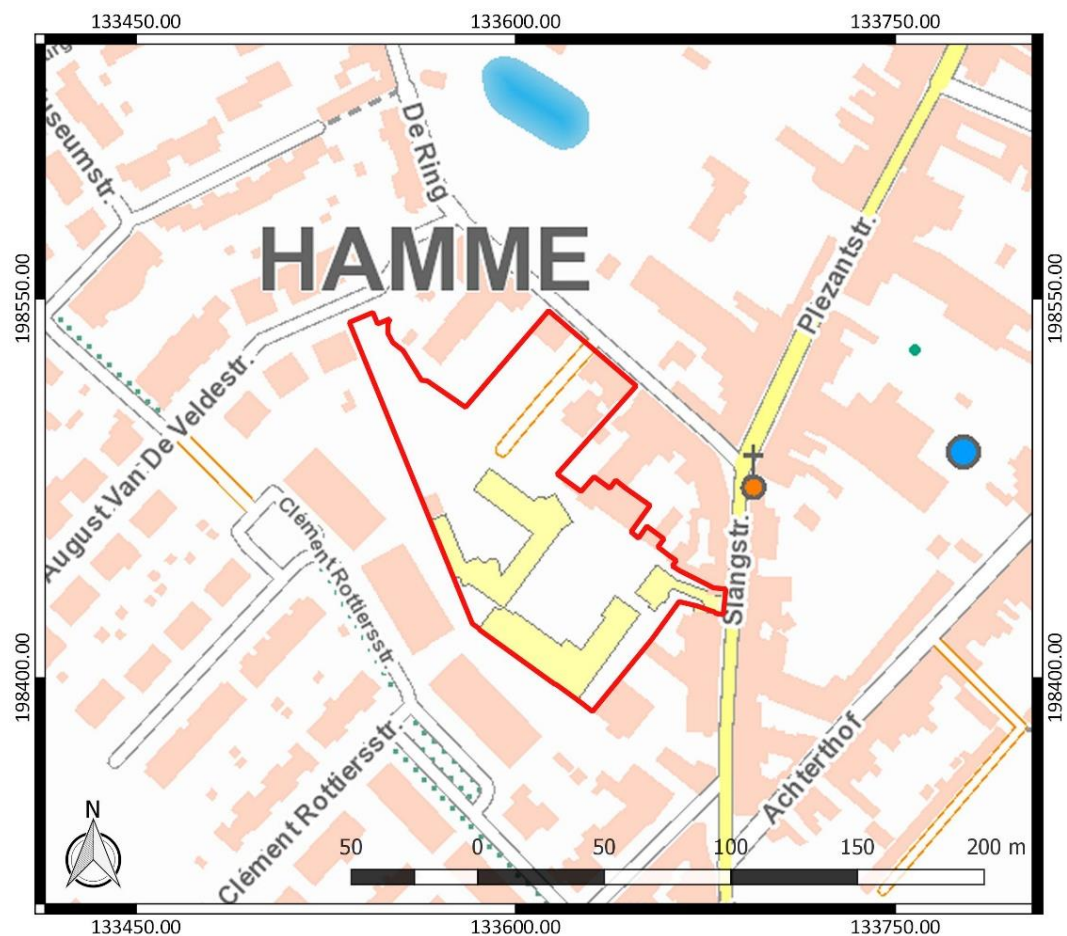

Figuur 1: Kadastraalplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Hamme, Afdeling 2, sectie B, nummers 519R2, 519X2, 525N, 528B, 530K, 682B10 (partim), 682C10 en 682D4; en openbaar domein

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 10.530 m²

Topografische kaart:

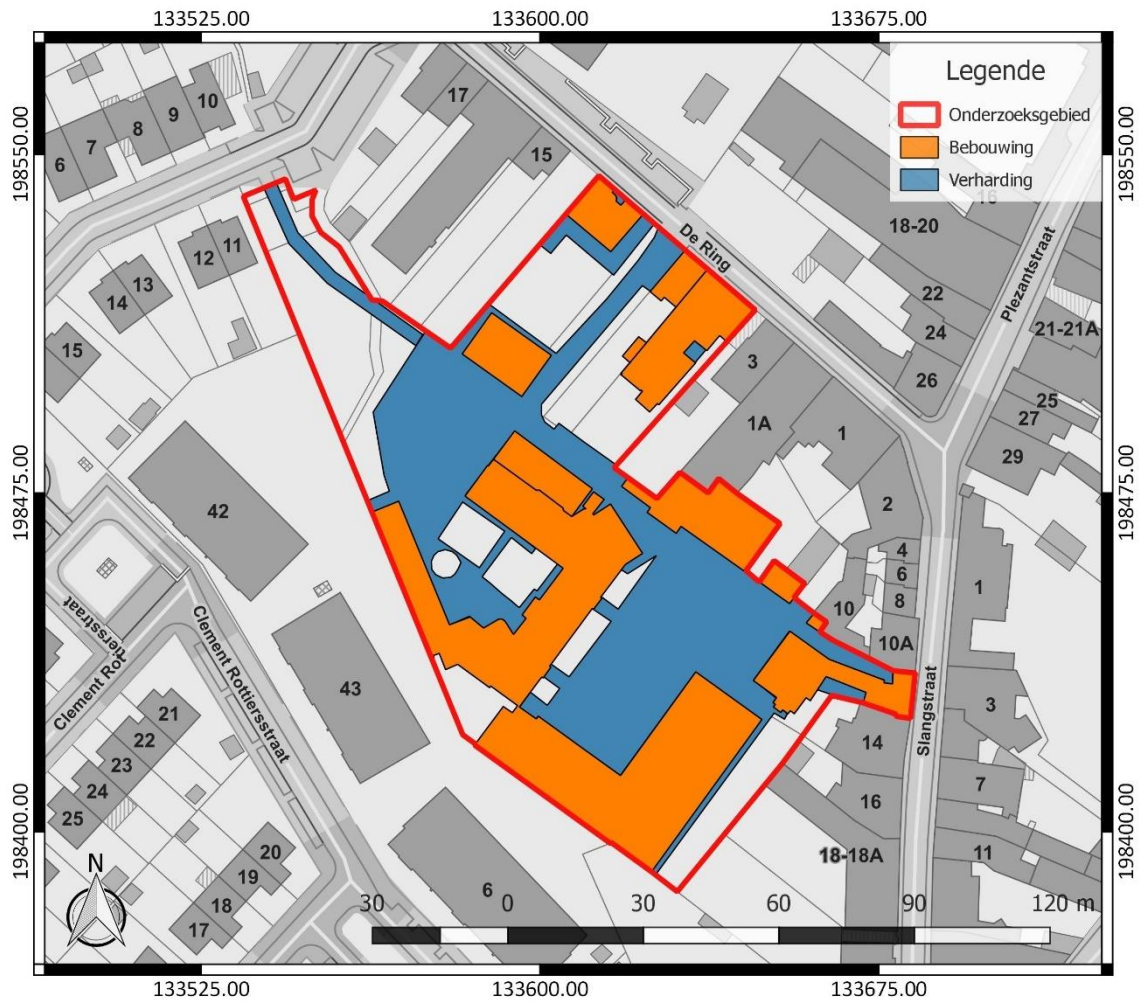

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

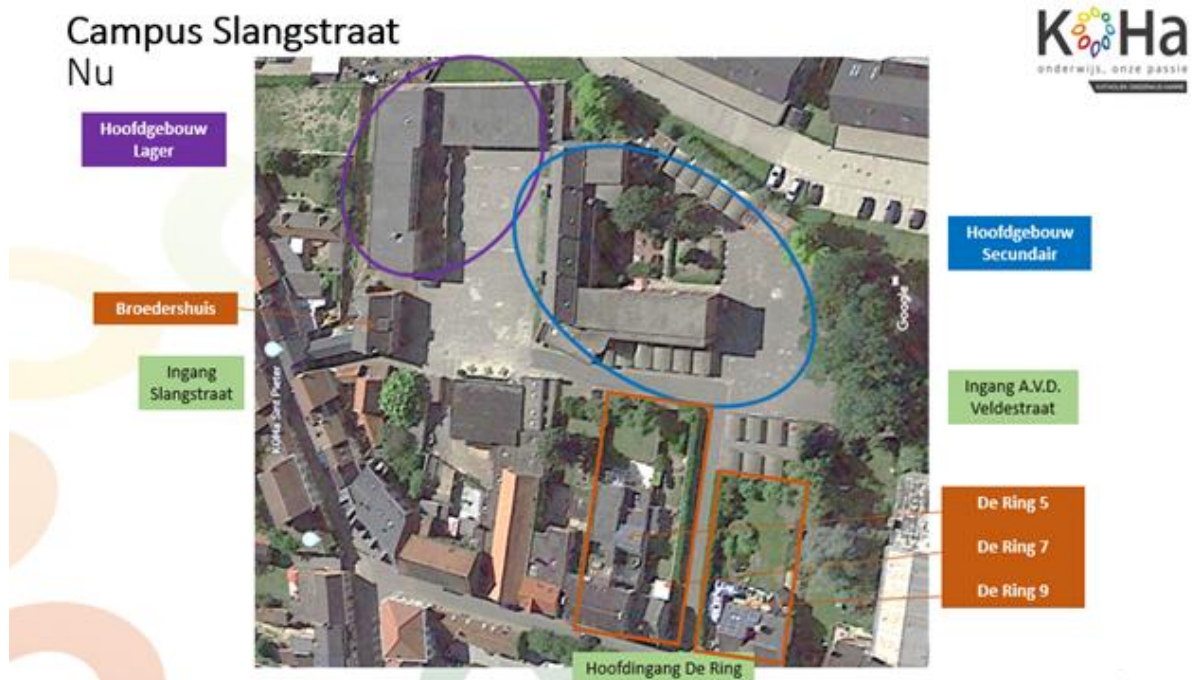
Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 01/02/2021 – 02/03/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, Romeinse tijd, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, tuinzone, school, klooster

Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen van een schoolcampus, woningen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3 en Figuur 4). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Figuur 4: Zicht op de bestaande schoolcampus

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoekopdracht

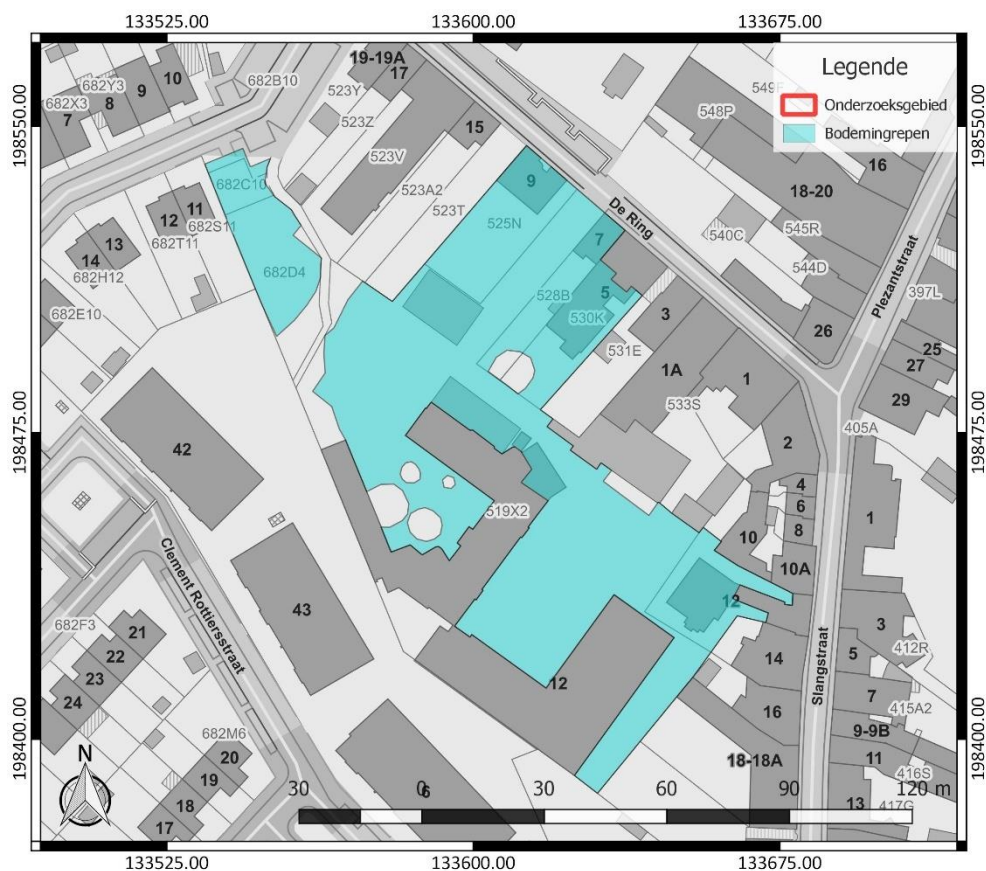
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: De bestaande schoolgebouwen van het Heilig Hartinstituut³ en het herenhuis aan De Ring 5,⁴ die opgenomen zijn in de Inventaris Onroerend Erfgoed als vastgesteld bouwkundig erfgoed, blijven behouden. Ook de aanwezige waterloop ("De Rybeke") en bomen blijven behouden. De bestaande achterbouw van de woning en een tegen de middenschool aangebouwd volume worden wel gesloopt. In een zone van ca. 6831 m² worden bodemingrepen gepland (Figuur 5).

Figuur 5: Aanduiding van de zone waar bodemingrepen gepland worden binnen het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

³ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/89068>

⁴ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/92143>

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal de bestaande schoolcampus uitgebreid worden (Figuur 7). Hiervoor worden het Broedershuis, enkele tegen de bestaande bebouwing aangebouwde volumes en de woningen langs De Ring met huisnummer 7 en 9 afgebroken (Figuur 6).

In het noorden van het onderzoeksgebied zal een nieuwbouw voor de kleuter- en middenschool opgetrokken worden (Figuur 8). Het gaat om een gebouw van twee bouwlagen, dat niet onderkelderd wordt (Figuur 9). De bouw van dit nieuwe schoolgebouw betekent een verstoring van ca. 80 cm.

De basisschool wordt langs de noordelijke zijde uitgebreid met een nieuw volume (Figuur 10). Dit nieuwe volume zal drie bouwlagen tellen en wordt ook niet onderkelderd (Figuur 11). De fundering zal een verstoring veroorzaken van ca. 50 cm. Verder worden er langs de lagere school en onder het nieuwe volume rioleringen aangelegd (Figuur 12). Ten noorden van de basisschool worden twee regenwaterputten van 10.000 liter aangelegd. Ten westen van het nieuwe volume wordt een septische put voorzien.

Voorts worden ten westen van de nieuwe volumes afdaken opgetrokken. Twee bestaande fietsenstallingen worden verplaatst naar het westen en noordwesten van het terrein. Tot slot zal ook de buitenaanleg aangepast worden. Hierbij wordt een verstoring van maximaal 35 cm verwacht. De verstoringsdiepte van de nieuwe omgevingsaanleg, de afdaken en de fietsenstallingen beperkt zich tot de reeds bestaande verstoringsdiepte van de huidige omgevingsaanleg.

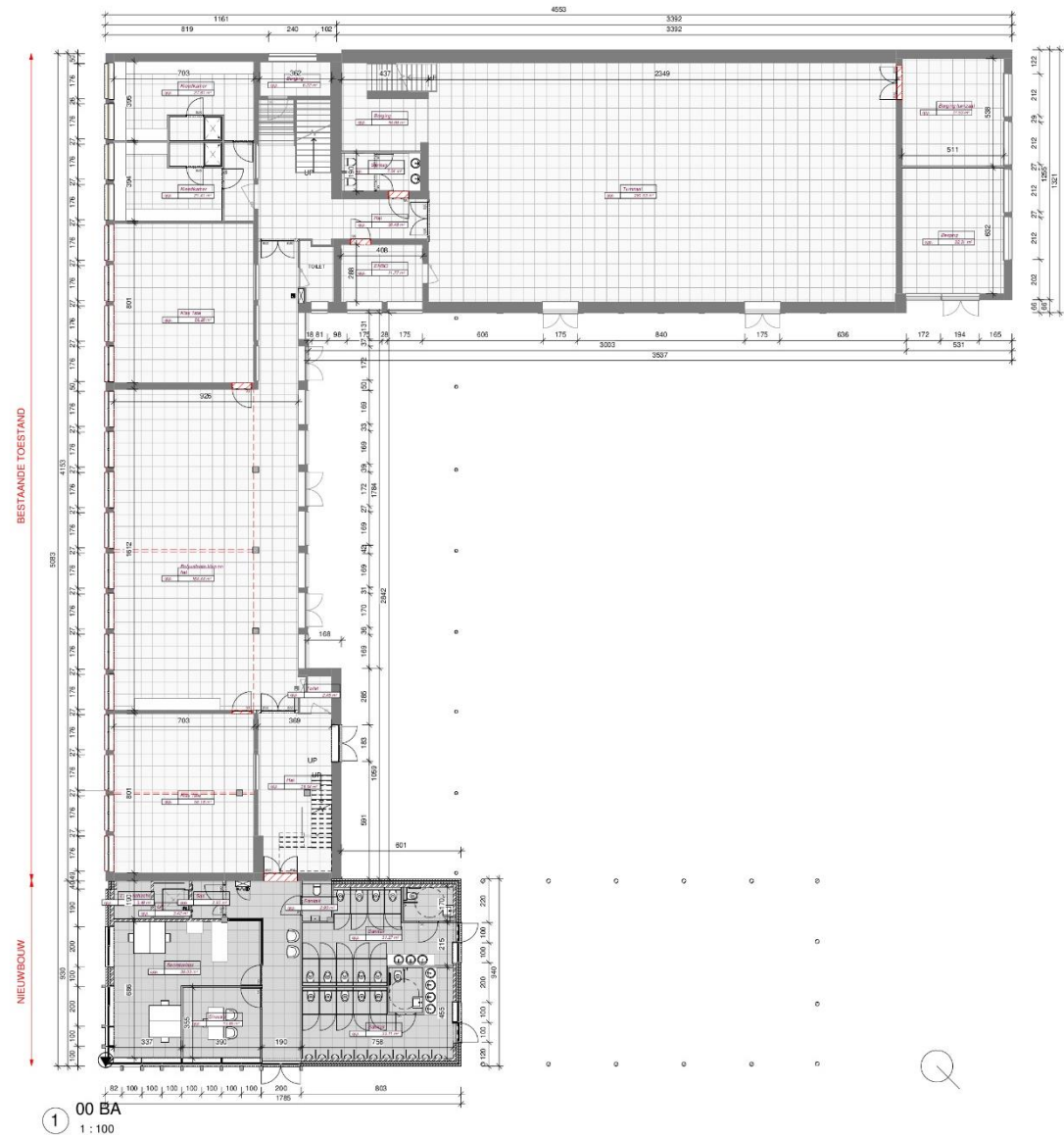

Figuur 7: Inplantingsplan

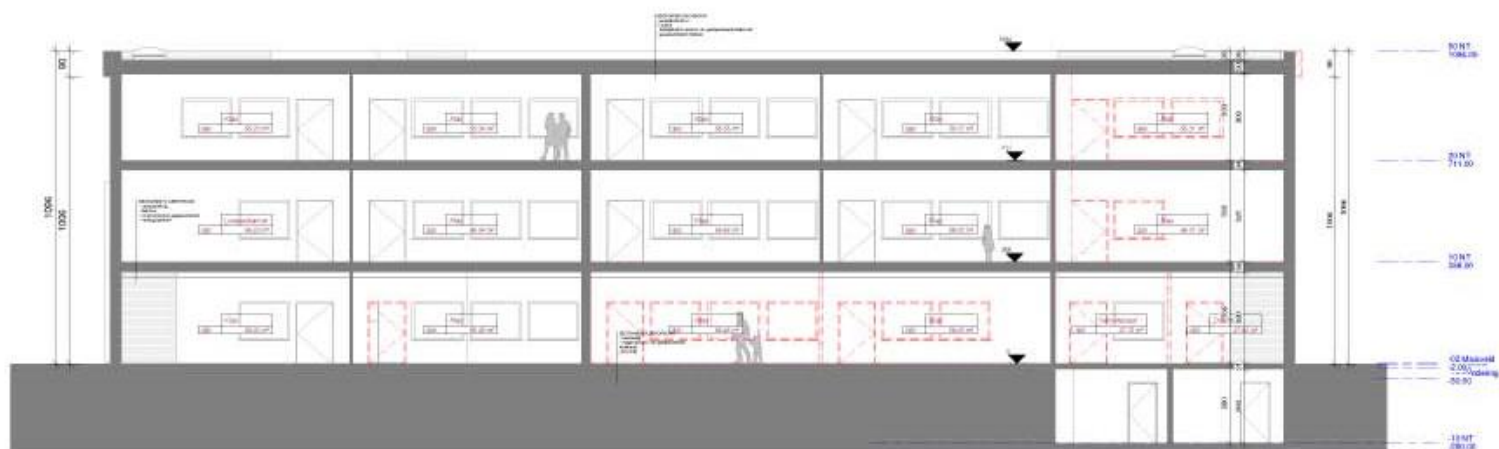

1 AA 1/100
1 : 100

Figuur 9: Snede nieuwbouw kleuter- en middenschool

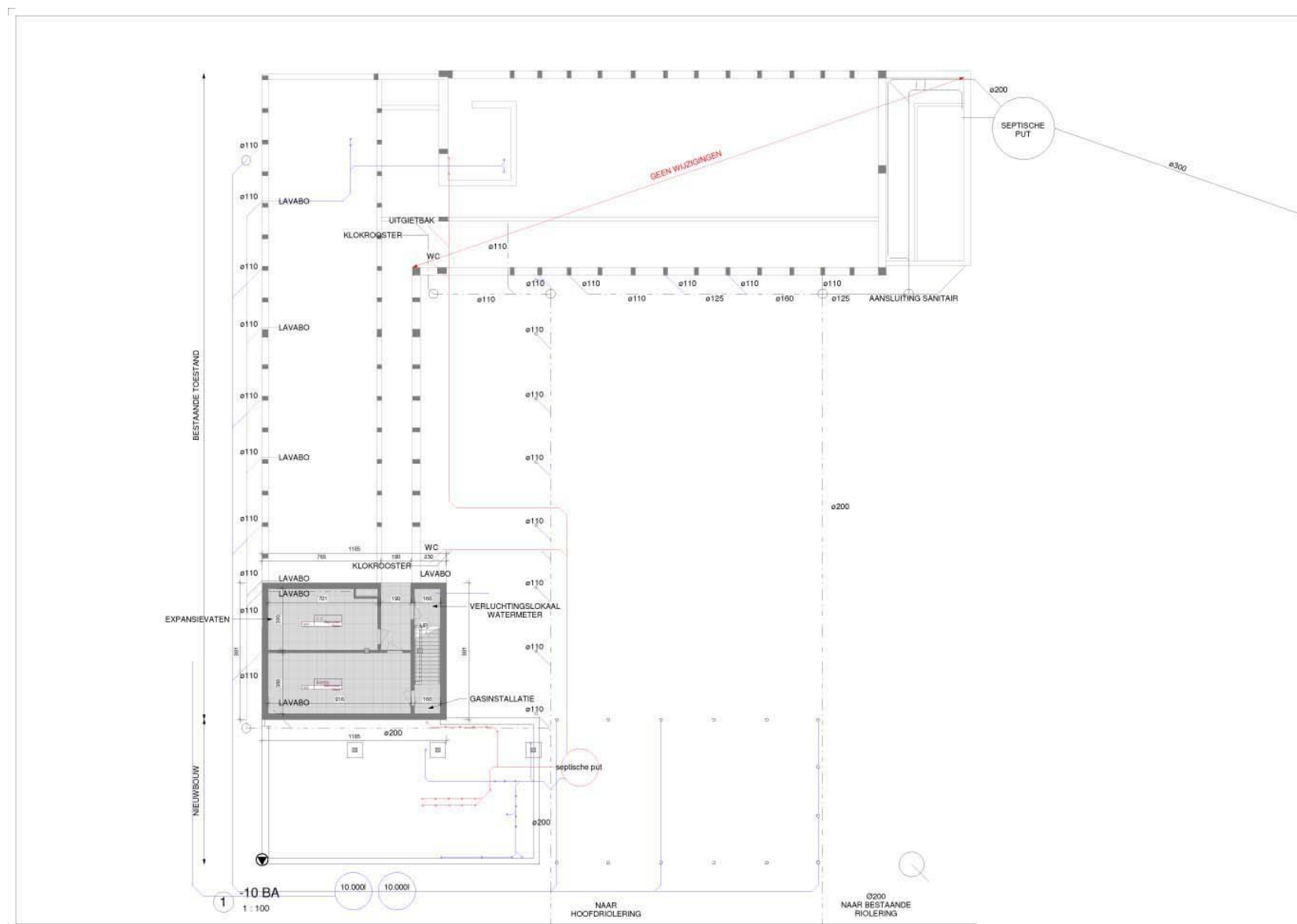

Figuur 10: Gelijkvloers lagere school

1 BB BT 1/100
1:100

Figuur 11: Snede lagere school

Figuur 12: Funderings- en rioleringsplan lagere school

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), een kaartboek van Jan Baptiste van Huffel (1772-1776), het primitief kadasterplan uit 1830-1833, de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) worden vijf momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

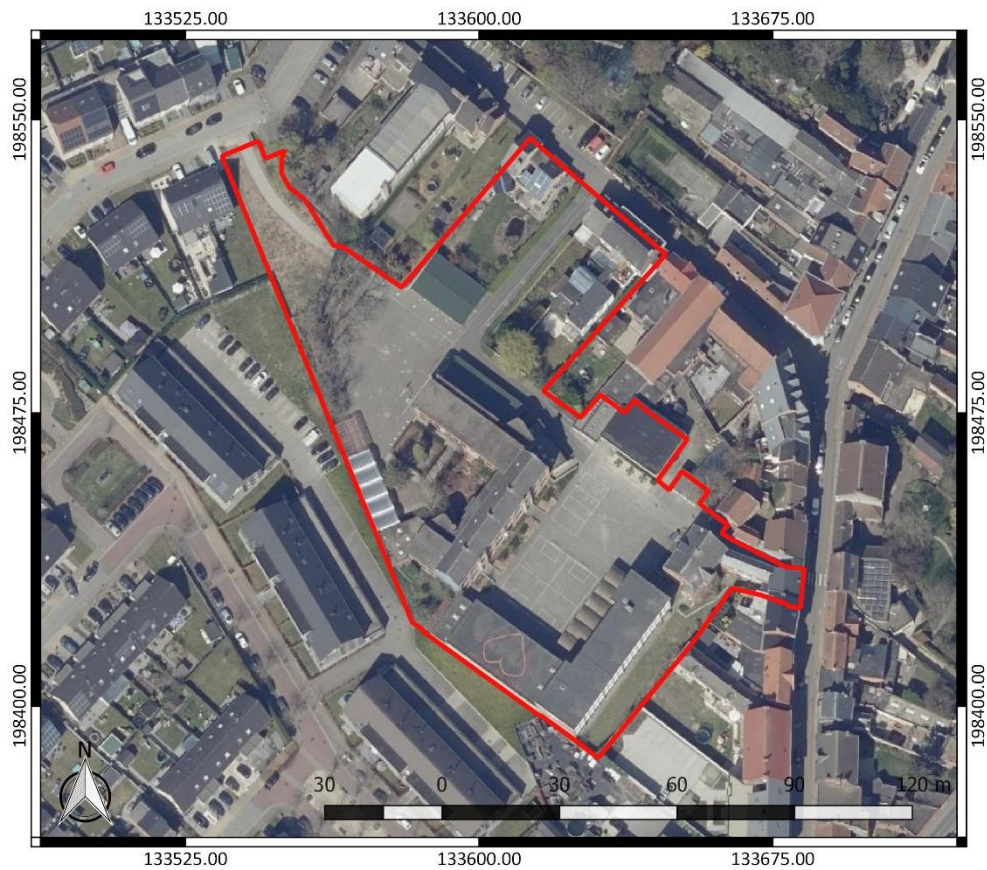
In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

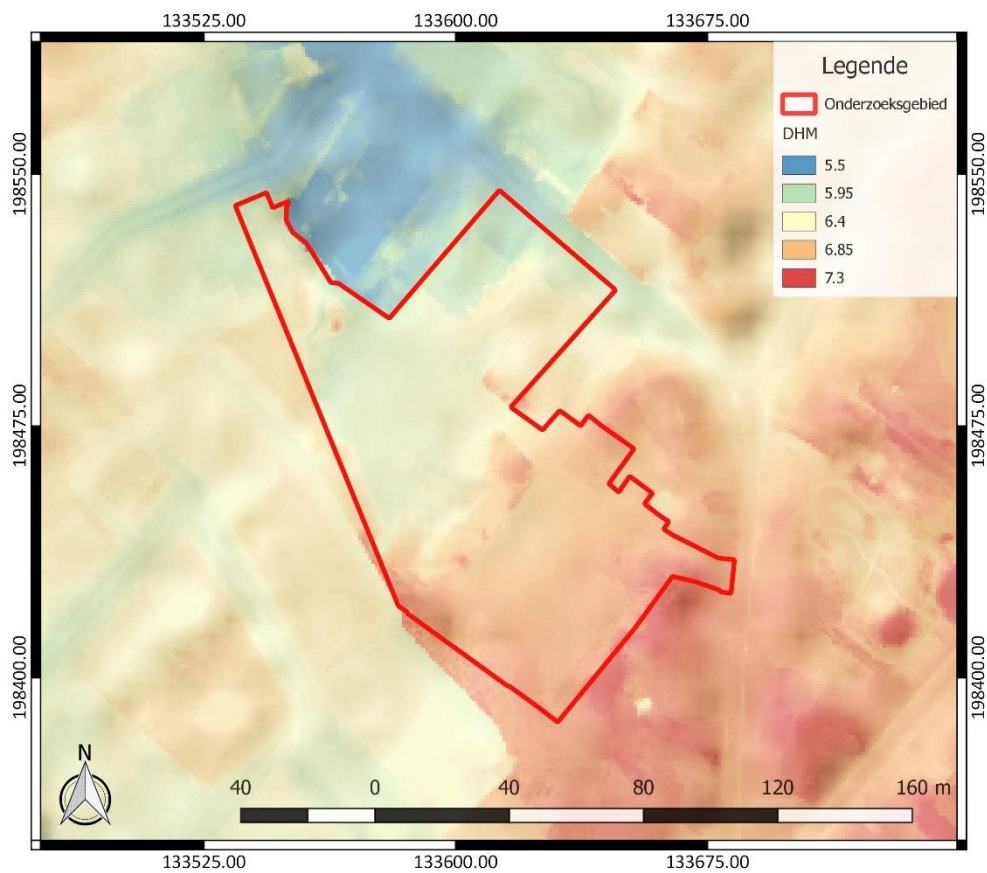
2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich in het centrum van Hamme, op een afstand van ca. 250 à 300 m ten zuidwesten van het Marktplaatsje en de Sint-Pietersbandenkerk. Het terrein situeert zich tussen De Ring in het noordoosten, de Slangstraat in het oosten, de Guillaumestraat in het zuidoosten, de Hendrik C. Van der Lelystraat en Clement Rottiersstraat in het zuidwesten en de August Van De Veldestraat in het noordwesten (Figuur 13). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden, gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen en industriegebieden.

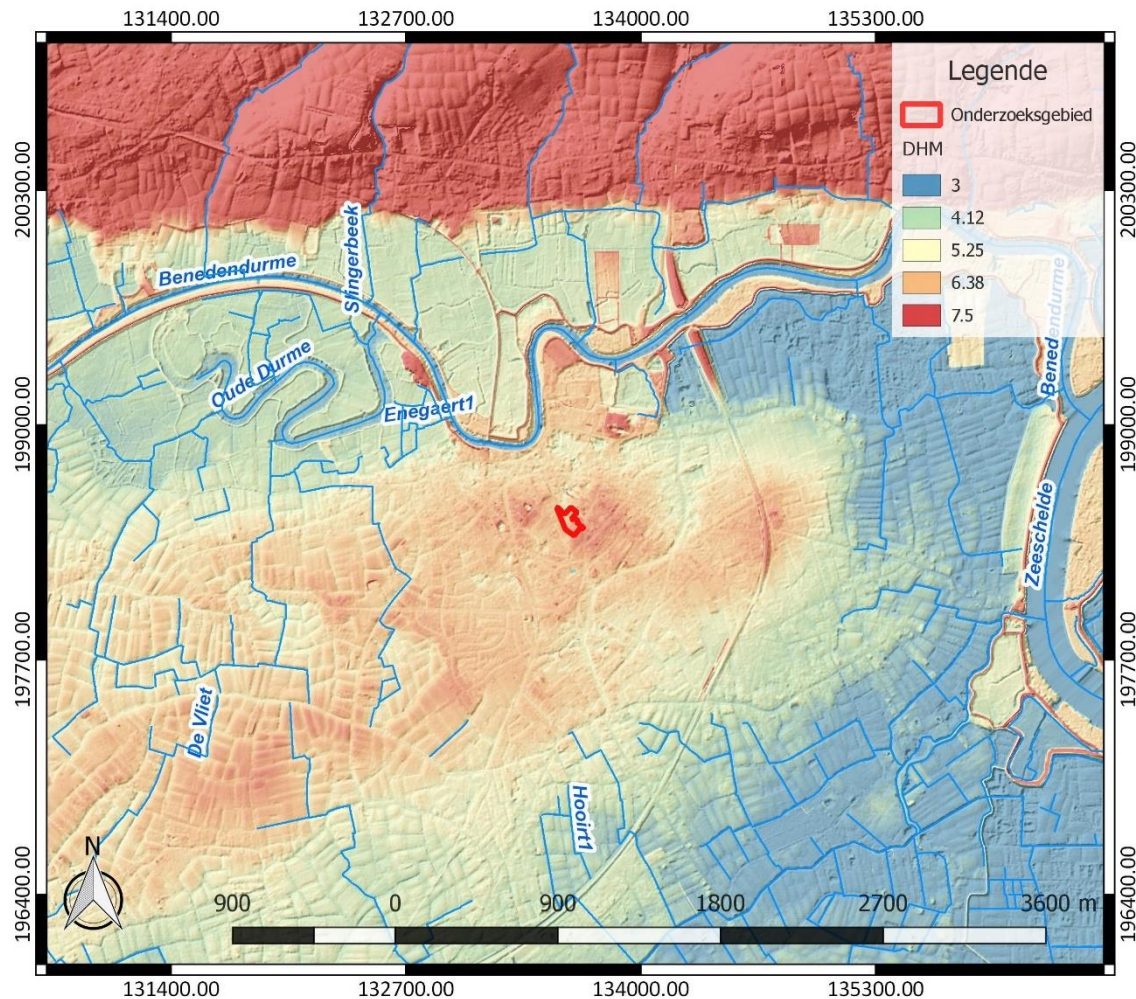
Hydrografisch behoort het projectgebied tot het Beneden-Scheldebekken. De voornaamste waterlopen in de omgeving zijn de Benedendurme, die ten noorden en noordoosten van het terrein stroomt, en de Zeeschelde, die ten oosten en op grotere afstand ten zuiden te vinden is (Figuur 15). Ten zuiden is de Hooirt gesitueerd en ten zuidwesten loopt De Vliet. Ten noordwesten bevinden zich de Oude Durme en de Enegaert. Ook is er een groot aantal naamloze waterlopen op te merken in de omgeving. Hun verloop volgt duidelijk de huidige perceelsgrenzen, wat er waarschijnlijk op wijst dat de naamloze waterlopen van vrij jonge oorsprong zijn en voornamelijk een functie als afwateringsgracht hebben.

Figuur 13: Luchtfoto van 2020 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 14: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 15: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

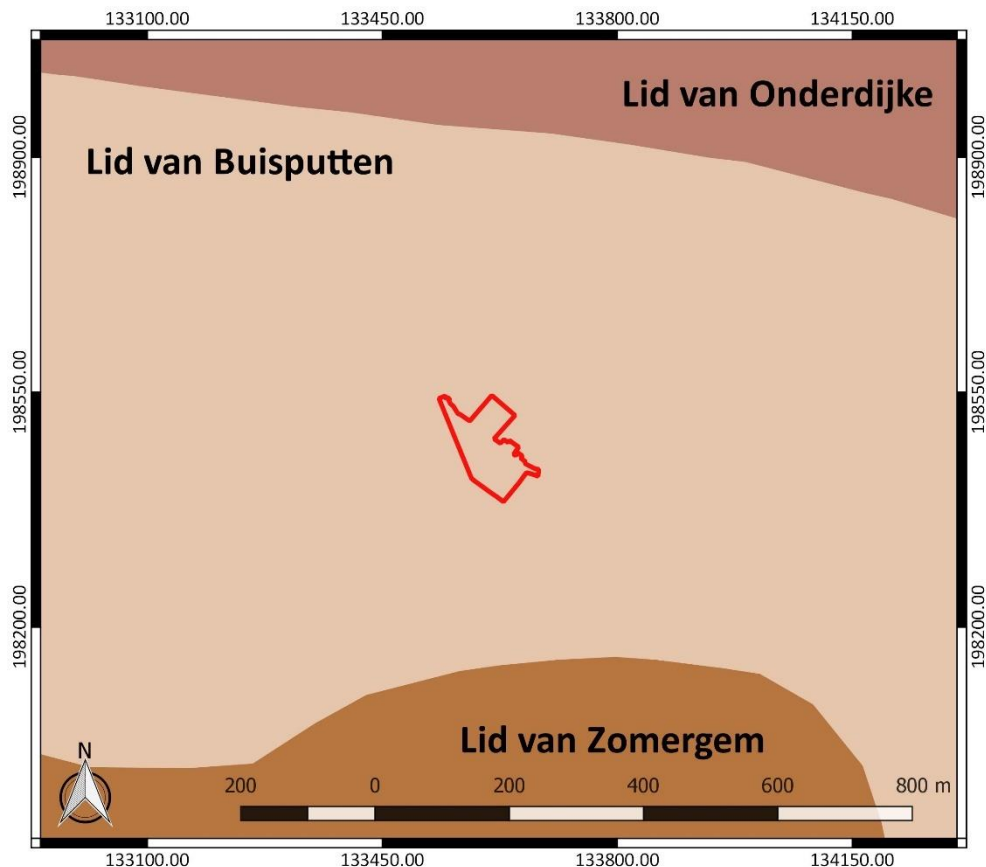
Figuur 16: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Hamme tot de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei. Het is een vlak gebied. In de Scheldepolders worden lage, vlakke stroken aangetroffen met een hoogte tussen 1 en 2 m TAW.⁵ Tussen de alluviale dalen van de Schelde en de Durme bevindt zich een iets hoger gelegen zandvlakte met een topografisch niveau van circa 4 tot 10 m TAW. Dit niveau staat gekend als het zogenaamd Weichseliaan laagterras, dat beschouwd wordt als het afzettingspeil van de vroegere rivierstelsels, voor de holocene insnijding plaatsvond. De beperkte hoogteverschillen in de zandvlakte zijn meestal het gevolg van latere lokale eolische herwerking van het zandig quartair substraat tot kleine zandruggetjes of landduinen. Ten noorden van het onderzoeksgebied en van de Schelde-Durme as situeert zich de Wase Cuesta, die een hoogte bereikt tot ongeveer 30 m TAW en die gekenmerkt wordt door een steil zuidelijk cuestafront.⁶

⁵ Bogemans 1996, 3-7

⁶ Adams *et al.* 2002, 7-8

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de zandvlakte tussen de Durme ten noorden en de Schelde ten oosten en ten zuiden, op een zuidwest-noordoost georiënteerde zandrug die zich uitstrekt tussen Zele en Hamme. Het projectgebied vertoont opmerkelijke hoogteverschillen (Figuur 14). Het kent een hoogte van 4,9 tot 7,3 m TAW (Figuur 11). De hoogste waarden liggen in het zuidoosten van het terrein. Het centrale en noordwestelijke deel van het terrein liggen iets lager. Het laagste punt situeert zich in het noordwesten van het onderzoeksgebied.

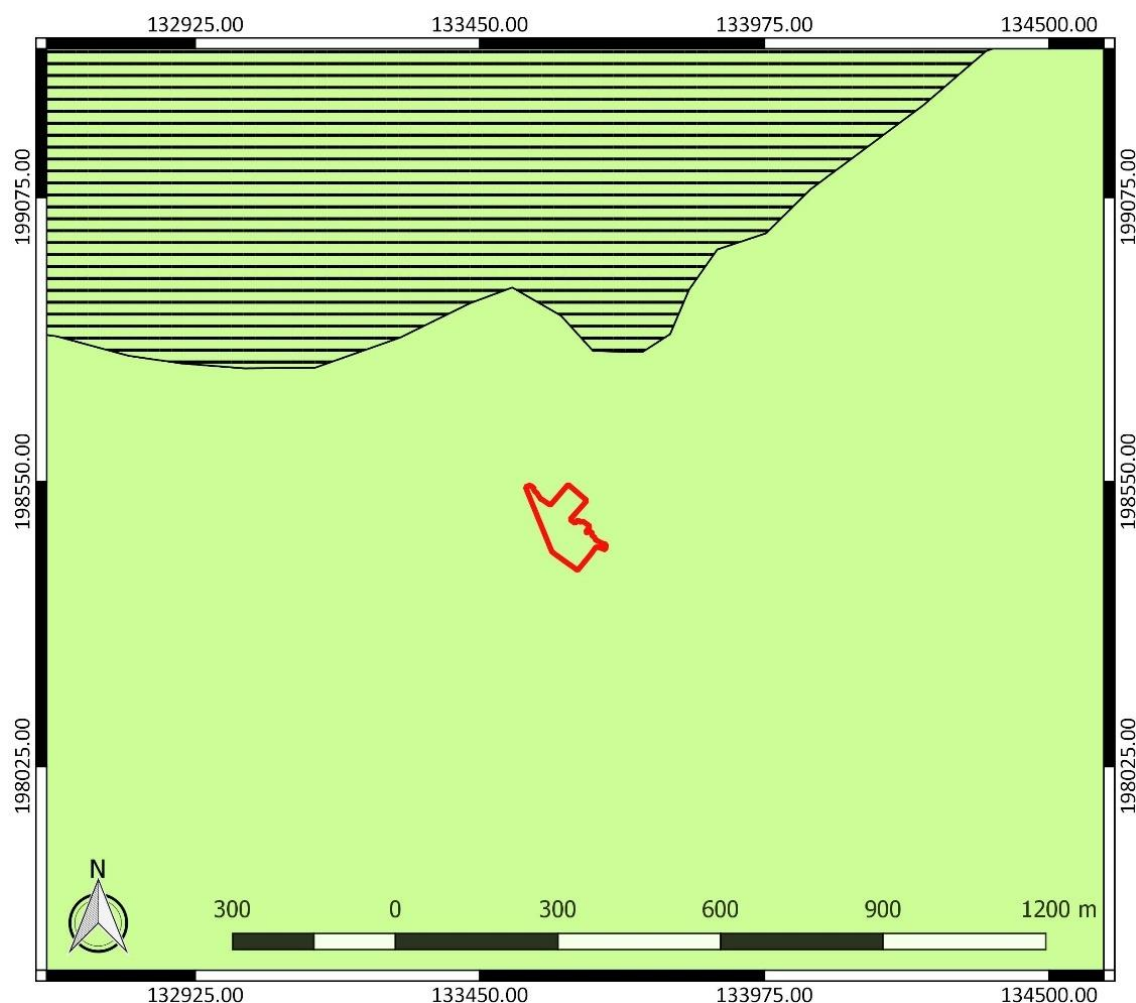
Figuur 17: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 17) bestaat uit het Lid van Buisputten (Formatie van Maldegem), dat gekenmerkt wordt door donkergrijs fijn zand, dat glauconiet- en glimmerhoudend is. Ten noorden en ten zuiden zijn het Lid van Onderdijke en het Lid van Zomergem weergegeven, die bestaan uit grijsblauwe klei.⁷

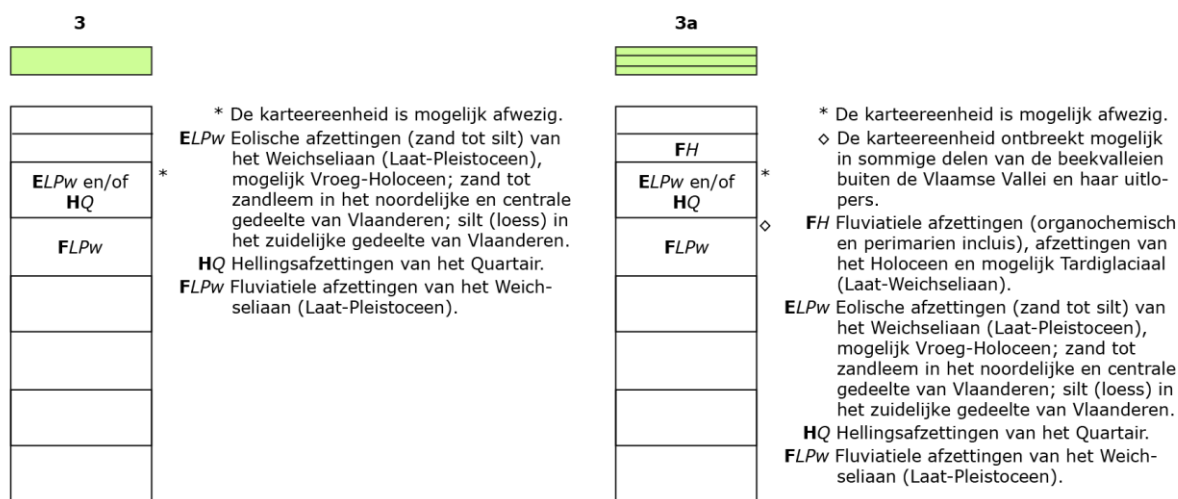
De quartairgeologische kaart (Figuur 18) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen, en/of hellingafzettingen van het Quartair kunnen voorkomen, boven fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen). De eerstgenoemde laag van eolische afzettingen en/of hellingafzettingen is echter mogelijk afwezig. Ten noorden van het terrein, ter hoogte van de gearceerde zone op de kaart, zijn jongere fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aanwezig.⁸ Het gaat om alluviale afzettingen in de Durmevallei.

⁷ www.geopunt.be/kaart

⁸ www.geopunt.be/kaart

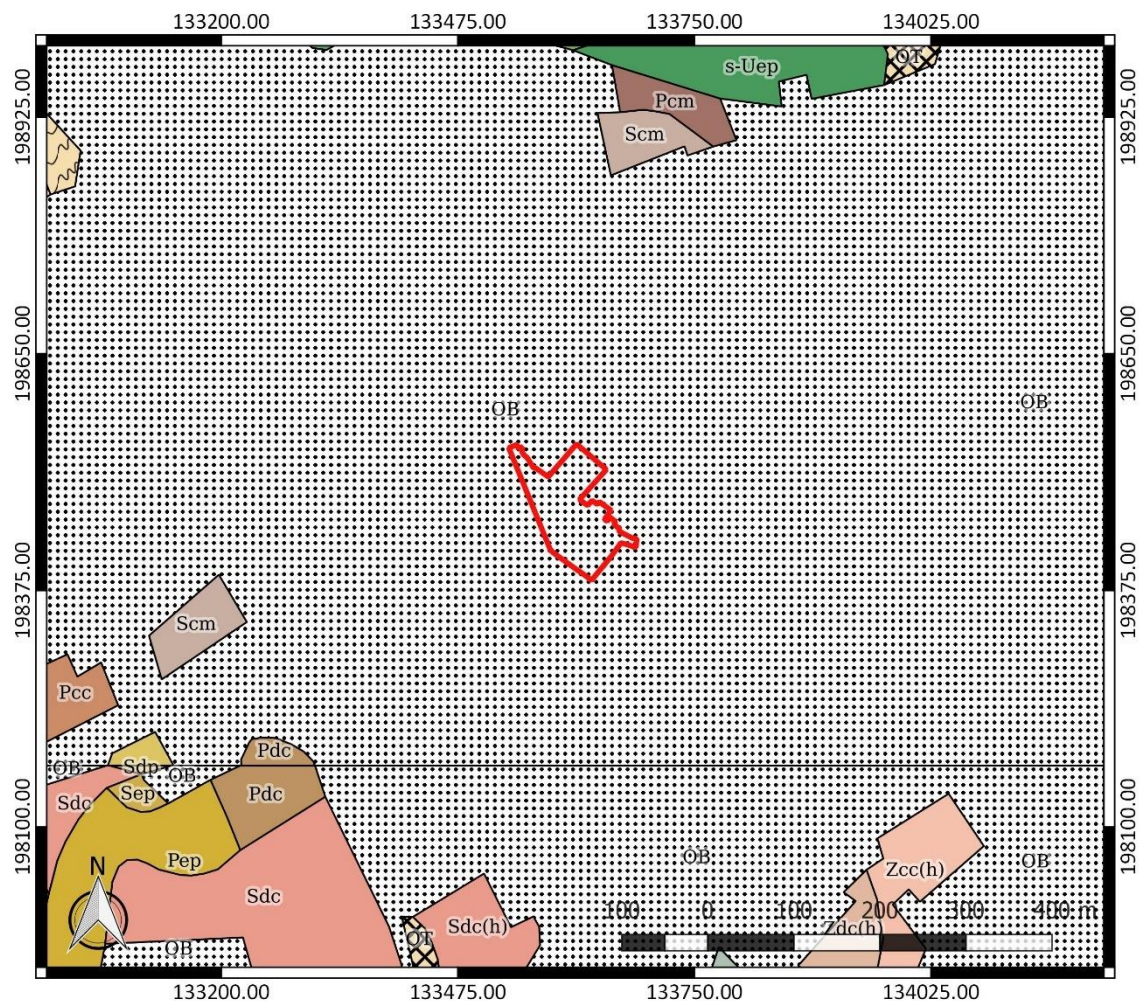
Figuur 18: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 20) situeert het onderzoeksgebied in een bebouwde zone (OB). Op enige afstand ten noorden tot ten noordnoordoosten worden op basis van de bodemkaart een matig droge lemige zandbodem (Scm) en een matig droge licht zandleembodem (Pcm) met een dikke antropogene humus A horizont verwacht, evenals een sterk gleyige zware kleibodem zonder profiel, met zandsubstraat op geringe of matige diepte (s-Uep). Ten zuidoosten treffen we een matig droge

(Zcc(h)) en matig natte (Zdc(h)) zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde of discontinue textuur B horizont aan. Verder geeft de bodemkaart ten zuidzuidwesten een matig natte lemige zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde of discontinue textuur B horizont (Sdc(h)) weer. Ten zuidwesten zijn een matig natte lemige zandbodem (Sdc), een matig natte licht zandleembodem (Pdc) en een matig droge licht zandleembodem (Pcc) met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont aangegeven. Ook treffen we daar een matig droge lemige zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont (Scm), een natte licht zandleembodem zonder profiel (Pep) en een matig natte (Sdp) en natte (Sep) lemige zandbodem zonder profiel aan.

Figuur 20: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaat gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken, bomen en onafgedekte grond (Figuur 21). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 13). De potentiële bodemerosiekaart geeft geen informatie over de erosiegevoeligheid binnen het onderzoeksgebied en wordt daarom niet weergegeven.

Figuur 21: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

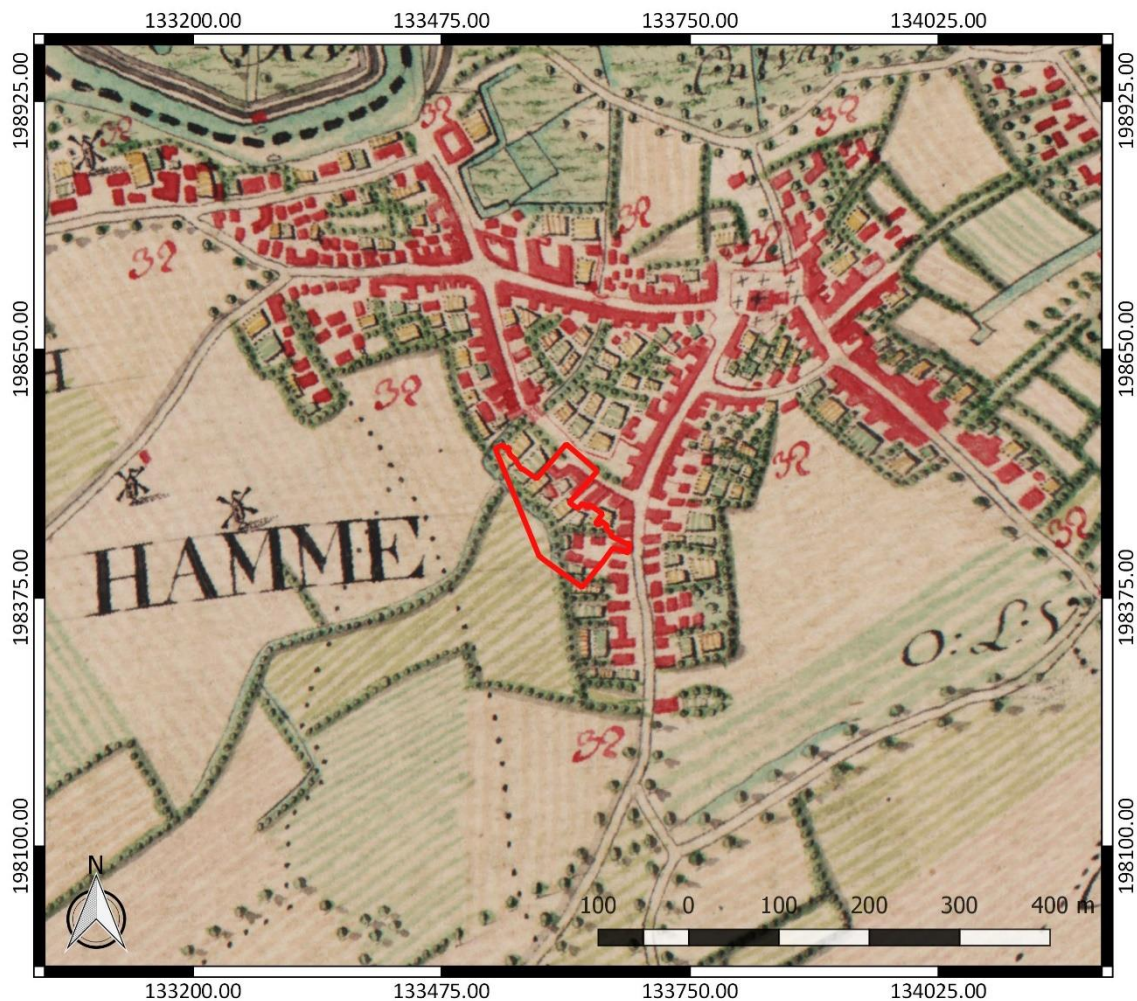
2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Hamme werd waarschijnlijk al vrij vroeg gekerstend. Reinilde van Kontich schonk het dorp vermoedelijk omstreeks 660 aan de abdij van Lobbes. Dit zou de kerstening bevorderd hebben. In de 7de-8ste eeuw was er vermoedelijk al een houten kerkje aanwezig in Hamme, buiten het huidige centrum. In de 9de eeuw werd een tweede kerkje opgetrokken ter hoogte van het huidige kerkgebouw. In 1135 werd voor het eerst een stenen kerk vermeld. Deze kerk was gebouwd in vroeg-romaanse stijl. De abdij van Lobbes bezat het patronaat van de kerk. De parochie stond minstens tot in 1331 onder toezicht van de landdeken van Waas. De kerktoren sneuvelde tijdens een brand in de 12de eeuw. Pas in de 15de eeuw werd er een nieuwe toren gebouwd. In 1452 viel Hamme ten prooi aan vernielingen door de Gentenaars. Hierbij brandde de zuidzijde van de kerk volledig af. Het kerkgebouw werd heropgebouwd vanaf 1467, waarbij de zuidkant verbreed werd. In 1578 zorgden de Gentenaars opnieuw voor vernielingen in het Waasland. De kerk van Hamme werd opnieuw belaagd en bijna het volledige dorpscentrum werd vernield. Tot in de eerste helft van de 17de eeuw was de kerk in slechte staat als gevolg van de onlusten. Later volgden herstellingen.⁹

De oudste historische kaarten die ons informeren verschaffen met betrekking tot het onderzoeksgebied zijn de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden uit 1771-1778 en een kaart uit het kaartboek van Jan Baptiste van Huffel uit 1772-1776. Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse

⁹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Decanale kerk Sint-Pietersbanden [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85426> (Geraadpleegd op 02-02-2021)

Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), grenst het onderzoeksgebied reeds aan de Slangstraat en De Ring, twee oude straattracés in het centrum van Hamme (Figuur 22 en Figuur 23). De Slangstraat is een afbuigende straat die teruggaat op een oude verbindingsweg tussen Hamme en Grembergen en op de voormalige "Dendermondsche steenweg", die van Sint-Niklaas, doorheen het oude centrum van Hamme, naar Dendermonde loopt.¹⁰ Op de kaart zijn binnen het onderzoeksgebied gebouwen aanwezig in het noorden, het oosten en het zuidoosten van het terrein. Het onderzoeksgebied wordt verder ingenomen door tuinen en akkerland.

Figuur 22: Kabinetkaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

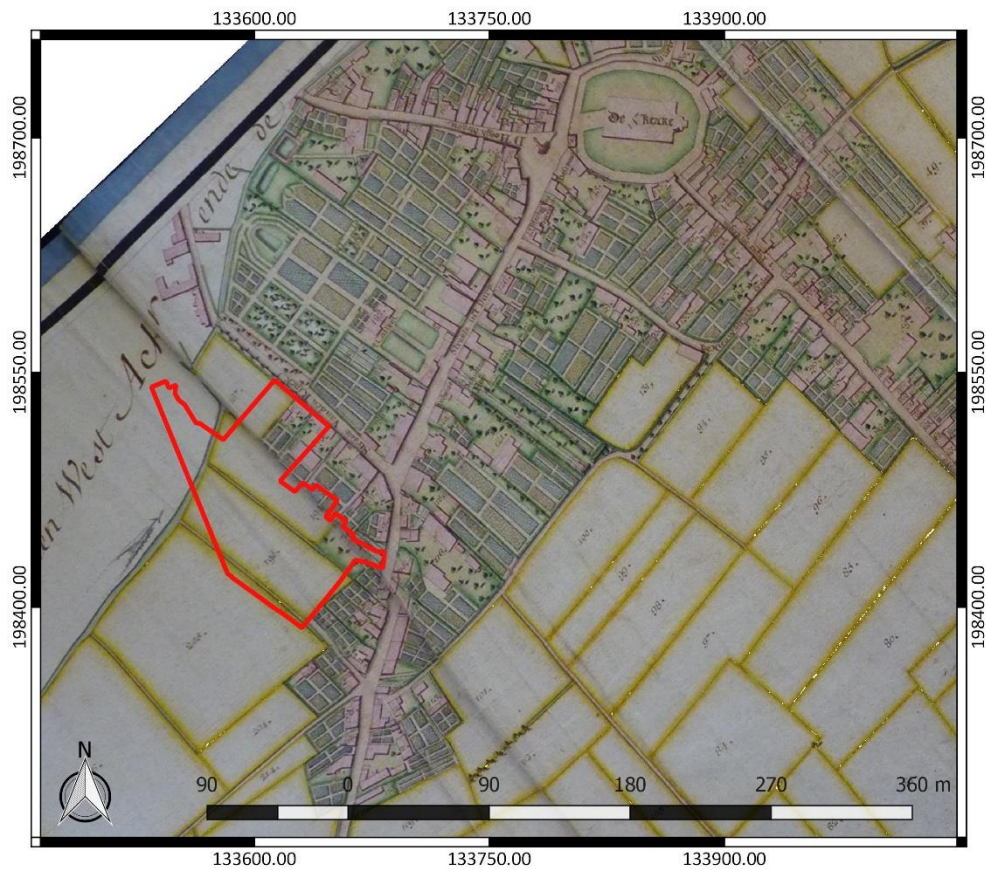
¹⁰Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Slangstraat [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13094> (Geraadpleegd op 03-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: De Ring [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13068> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

Figuur 23: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De “Ommeloper & Terrier ofte Landt & Caerteboek Der Prochie van Hamme ende Heerlykheden van Sint Anne Liggende binnen den Lande van Dendermonde” uit het kaartboek van Jan Baptiste van Huffel (1772-1776) geeft een nauwkeuriger beeld weer (Figuur 24 en Figuur 25). De Slangstraat is op deze kaart samen met de Plezantstraat vermeld als "Straete in 't Dorp". De Ring is benoemd als "Straete vanden Rinck". Deze kaart toont tevens bebouwing in het noorden en het oosten van het terrein. In het westen van het projectgebied loopt de "Rybeke". Deze waterloop is inmiddels overwelfd en deels gedempt. De beek doorkruist de tuin van het ten noorden gelegen Kasteel van Hamme en bediende aanvankelijk de kasteelvijver. Dit kasteel werd in 1731 gebouwd als buitenplaats door Frans-Joseph Hyacinth l'Escornet, heer van Hamme vanaf 1712.¹¹

¹¹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Slangstraat [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13094> (Geraadpleegd op 03-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: De Ring [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13068> (Geraadpleegd op 03-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kasteel van Hamme [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85489> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

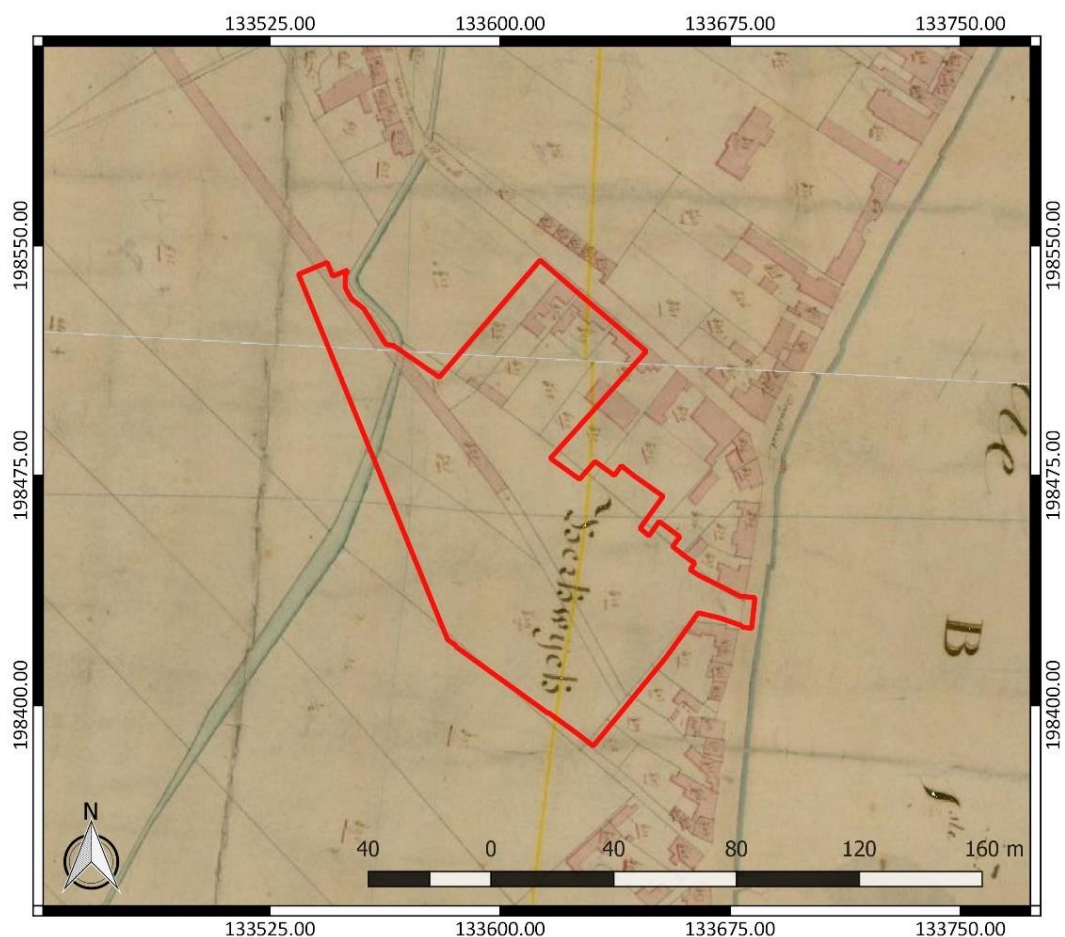
Figuur 24: Ommelooper & Terrier ofte Landt & Caerteboek Der Prochie van Hamme ende Heerlykheden van Sint Anne Liggende binnen den Lande van Dendermonde, met aanduiding van het onderzoeksgebied (gemeente Hamme)

Figuur 25: Ommelooper & Terrier ofte Landt & Caerteboek Der Prochie van Hamme ende Heerlykheden van Sint Anne Liggende binnen den Lande van Dendermonde (detail), met aanduiding van het onderzoeksgebied (gemeente Hamme)

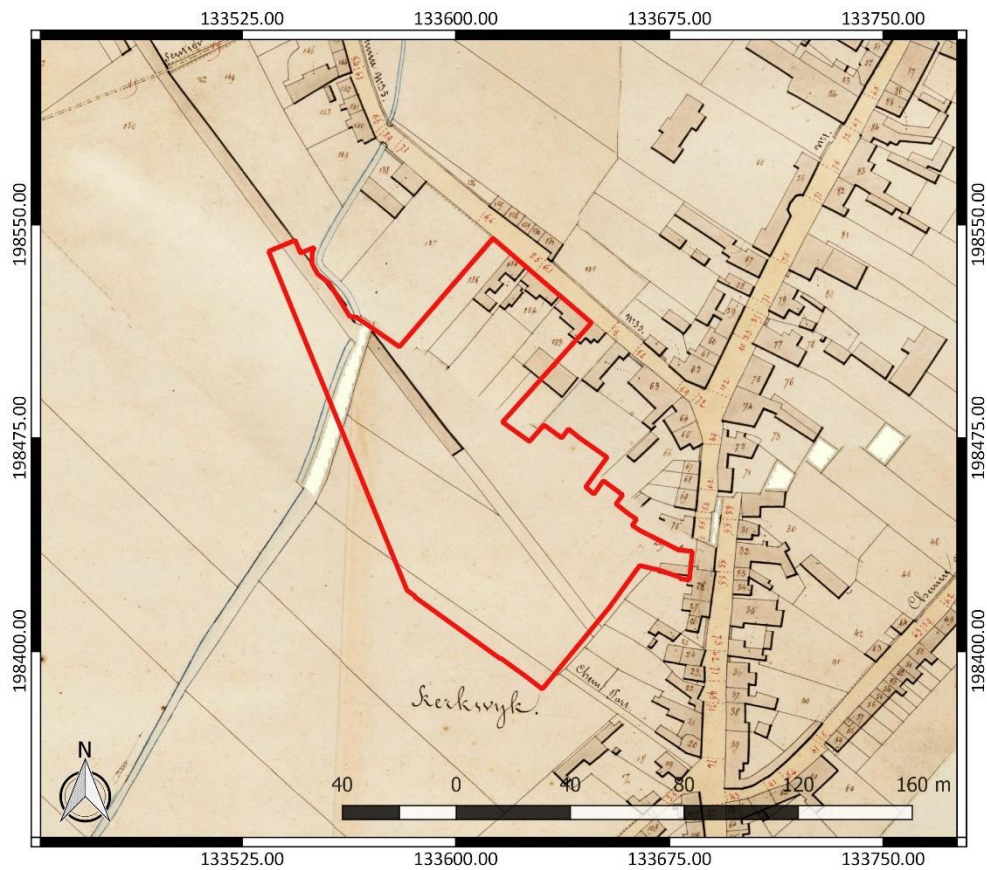
Het primitief kadasterplan uit 1830-1833 (Figuur 26) toont opnieuw bebouwing in het noorden van het onderzoeksgebied. Deze bebouwing komt nog grotendeels overeen met de bebouwing op de kaart uit 1772-1776, maar is ook uitgebreid. Er is nu ook een langwerpig gebouw aanwezig in het noordwesten en het centrale deel van het terrein. Latere kaarten geven het toponiem corderie weer. Mogelijk kunnen we daaruit afleiden dat het gebouw een functie had als touwslagerij. In het oosten van het projectgebied is geen bebouwing meer te bemerken. De kaart vermeldt het toponiem “Kerkwijck” ter hoogte van het onderzoeksgebied. De Atlas der Buurtwegen (1841, Figuur 27) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879, Figuur 28) geven een gelijkaardig beeld weer.

Rond 1860 werd er een monumentaal burgerhuis opgetrokken ter hoogte van De Ring 5, in het noorden van het onderzoeksgebied. Het is een onderkelderd dubbelhuis in neoclassicistische stijl. Het herenhuis werd kadastraal genoteerd in 1862. In 1979 werd de woning in opdracht van dokter Jan De Bie achteraan vergroot en verbouwd tot polykliniek. Later werd het gebouw terug omgevormd tot woonhuis.¹² Een topografische kaart uit 1863 (Figuur 29) toont bebouwing in het noorden van het terrein. Ook de waterloop is nog steeds te bemerken. Het overige deel van het terrein is ingekleurd als tuin- of parkzone. Op een topografische kaart uit 1879 (Figuur 30) is te zien dat de bebouwing in het noorden van het terrein aangepast is. In het oosten van het onderzoeksgebied is opnieuw bebouwing te bemerken.

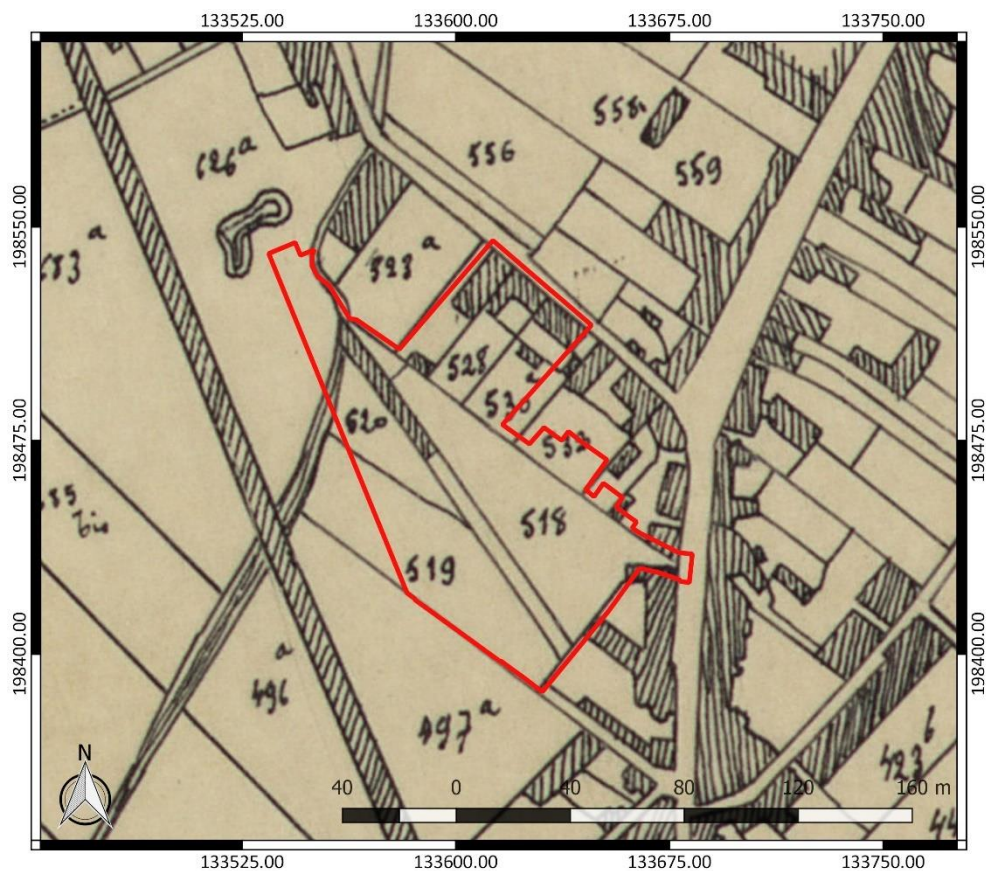

Figuur 26: Primitief kadasterplan uit 1830-1833 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://search.arch.be>)

¹²Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Burgerhuis [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85294> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

Figuur 27: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 28: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 29: Topografische kaart uit 1863 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

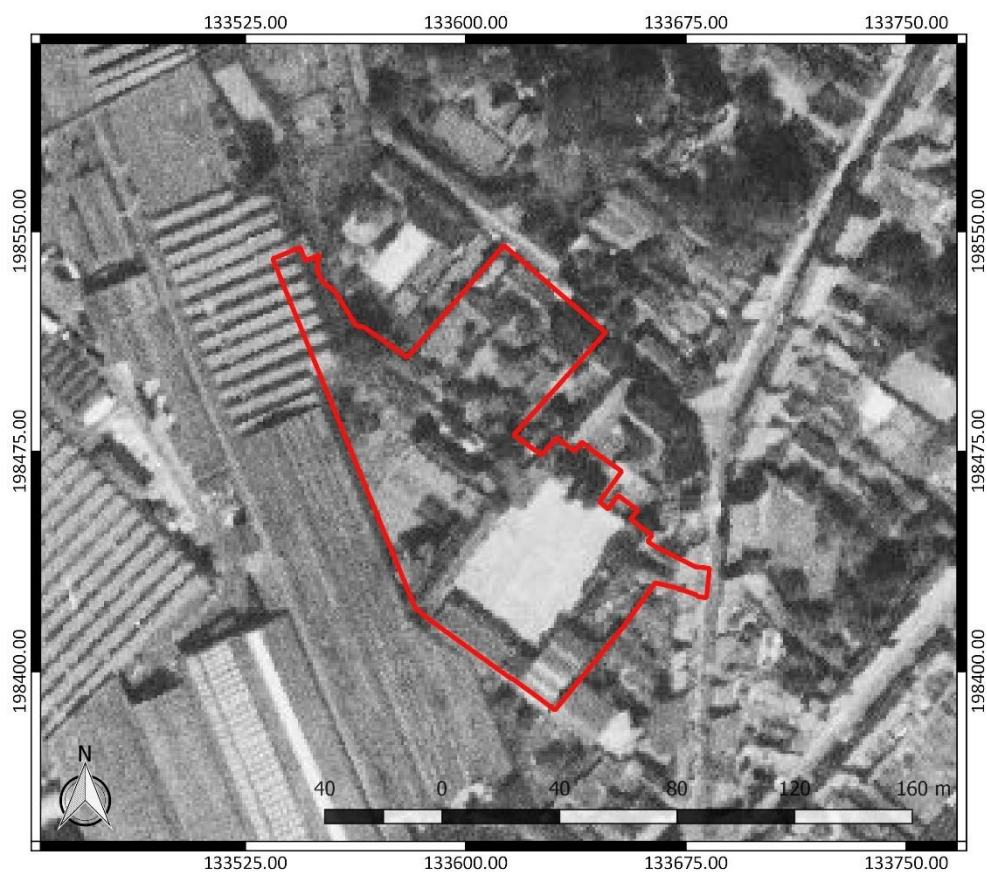
Figuur 30: Topografische kaart uit 1879 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

In 1894 werd volgens het kadasterarchief een zondagsschool opgericht achteraan een groot terrein in de Slangstraat. De school werd opgericht door onderpastoor Leo Back om jongeren te leren weven. In 1897 bouwde hij ook een woning aan de straatkant. Uit de zondagsschool groeide het Heilig Hartinstituut van de broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, ook gekend als de "Broederschool." Onder deken De Meester van de parochie Sint-Pieterbanden werden de broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes-Oostakker aangesteld om onderwijs te geven. Op 1 oktober 1927 werden de eerste lessen gegeven in het oude gebouw van de zondagsschool. Op hetzelfde moment werd een bijkomende schoolvleugel haaks op de zondagsschool gebouwd. In 1931 werd deze vleugel kadastraal opgetekend, samen met een klooster met kapel voor de broeders. Het kloostergebouw werd ingeplant in de achterbouw van de voormalige woning van de onderpastoor langs de Slangstraat. De schoolvleugel van 1927 werd in 1954 achteraan uitgebreid. In 1966 werd ten noorden van het gebouw een nieuwe vleugel voor het secundair onderwijs opgetrokken. In 1957 werd tussen de kapel en de zondagsschool een vergaderzaal gebouwd, die in de jaren 1983 en 1986 vervangen werd door een L-vormige nieuwbouw met klassen, sportzaal en eetzaal voor het lager onderwijs. De laatste broeders verlieten de school in 2004. In 2007 werd de laatste nieuwbouw en renovatie van refter en feestzaal gerealiseerd.¹³

Figuur 31: Topografische kaart uit 1909 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

¹³Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Heilig Hartinstituut [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85627> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

Figuur 32: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

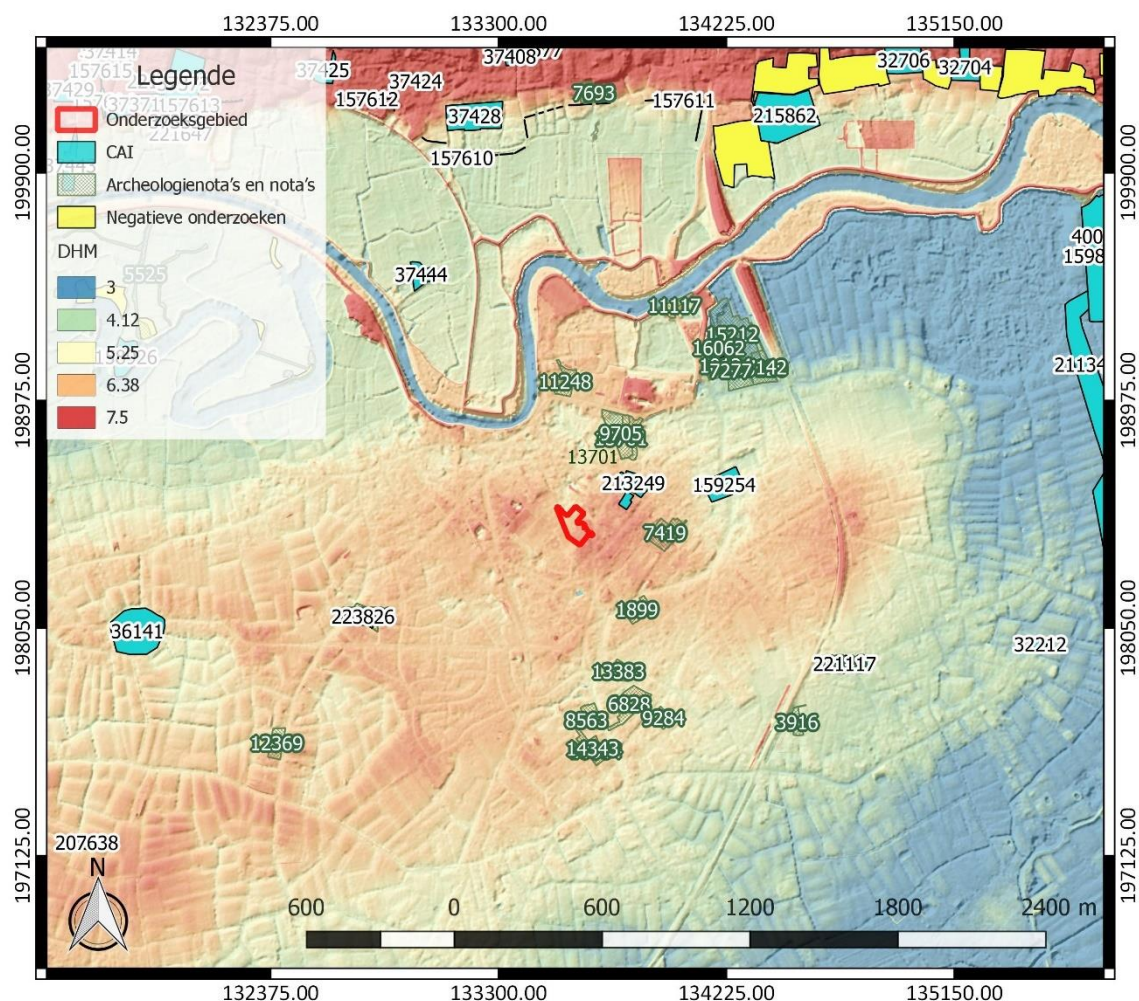

Figuur 33: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op een topografische kaart uit 1909 (Figuur 31) is de bebouwing als gevolg van de oprichting van de school duidelijk aangepast ten opzichte van de voorgaande kaarten. Het terrein is nu bebouwd in het noorden, het oosten en het zuiden. Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 32) toont dat de schoolcampus uitgebreid is. Naast de verschillende schoolvleugels en woningen langs de straatzijden zijn er speelplaatsen en groenzones te bemerken. Ook in de omgeving is de bebouwing verder uitgebreid. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 33) toont de schoolcampus na de nieuwbouw van de vleugel voor het lager onderwijs. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 13). De bebouwing is in de tussenliggende periode nog lichtjes uitgebreid.

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 34). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Figuur 34: Overzichtskarte Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroerendergoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

In de Nieuwstraat (CAI ID 213249), op korte afstand ten noordoosten van het onderzoeksgebied, werd proefsleuvenonderzoek uitgevoerd, waarbij enkele kuilen op de achtererven van woningen werden gevonden. Ze dateren uit de tweede helft van de 18de eeuw. Ook werden er kuilen, een

kelder en een bakstenen structuur uit de nieuwste tijd gevonden op de achtererven van de woningen.¹⁴

Ter hoogte van CAI ID 159254, op iets grotere afstand ten oostnoordoosten van het onderzoeksgebied, bevond zich een site met walgracht met een hoeve, die zeker teruggaat tot in de 17de eeuw en mogelijk een vroegere voorganger had. De hoeve, die te zien is op de Ferrariskaart, was in het verleden gekend als "Den groenen boomgaert" en later als "Hof ter Donck" en "Spaans Huis". In de 18de eeuw was de hoeve het eigendom van de familie de Bruyne, waarvan verschillende leden meier, baljuw, burgemeester of schepenen van Hamme waren. Tijdens het ancien régime deed het hof ook dienst als zetel van het zogenaamde "bierhuysen", waar de belastingen op het brouwen en stoken geïnd werden. In 1909 werd het hof achteraan uitgebreid en gesplitst in twee woningen. In 1937 werden de gebouwen verder opgesplitst en vermoedelijk ook verhoogd met een halve verdieping. In de jaren 1970 verkeerden de gebouwen in een vervallen toestand en werden ze opgekocht door de gemeente en gerestaureerd.¹⁵

Bij een proefsleuvenonderzoek ter hoogte van de Markt (ID 13701), ten noordnoordoosten, zijn archeologische sporen uit de nieuwe en de nieuwste tijd aangetroffen. Het betreft paalsporen, kuilen, greppels, muurresten, verstoringen en natuurlijke sporen. Het merendeel van de sporen en muren is in verband te brengen met het recente gebruik van het terrein. De onderzochte zone kende in het verleden verschillende opeenvolgende bouwfasen, wat mogelijk het gebrek aan andere, oudere sporen verklaart.¹⁶

In de ruimere omgeving kwamen resten uit de metaaltijden en de Romeinse tijd aan het licht in de Veldstraat (CAI ID 221117), ten zuidoosten van het terrein. Hier werden sporen van een nederzetting uit de late ijzertijd en de vroeg-Romeinse periode gevonden. Het gaat om greppels, paalkuilen en een gedeelte van een plattegrond van een éénschepig gebouw.¹⁷ Ter hoogte van locatie CAI ID 207638, op enige afstand ten zuidwesten van het terrein, kwamen aan de hand van metaaldetectie twee bronzen Romeinse munten aan het licht.¹⁸

Ook is er in de ruime omgeving, ten westzuidwesten van het onderzoeksgebied, een circulaire structuur met een diameter van ongeveer 200 m waargenomen (CAI ID 36141). Deze structuur van onbepaalde datering wordt gevormd door het verloop van een weg.¹⁹ Tot slot is er tijdens een proefsleuvenonderzoek in de Evangeliestraat 91 (CAI ID 223826), tevens ten westzuidwesten, een gracht aangesneden die op de Popp-kaart is weergegeven. Verder werden hier enkel recente sporen aangetroffen.²⁰

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende

¹⁴Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Nieuwstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/213249> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

¹⁵Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Spaans Huis [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/159254> (Geraadpleegd op 03-02-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Spaans Huis [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85301> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

¹⁶ Hellinx 2020, 67

¹⁷Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Hamme Veldstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/221117> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

¹⁸Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Meerstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/207638> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

¹⁹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Moerheide [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/36141> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

²⁰Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Evangeliestraat 91 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/223826> (Geraadpleegd op 03-02-2021)

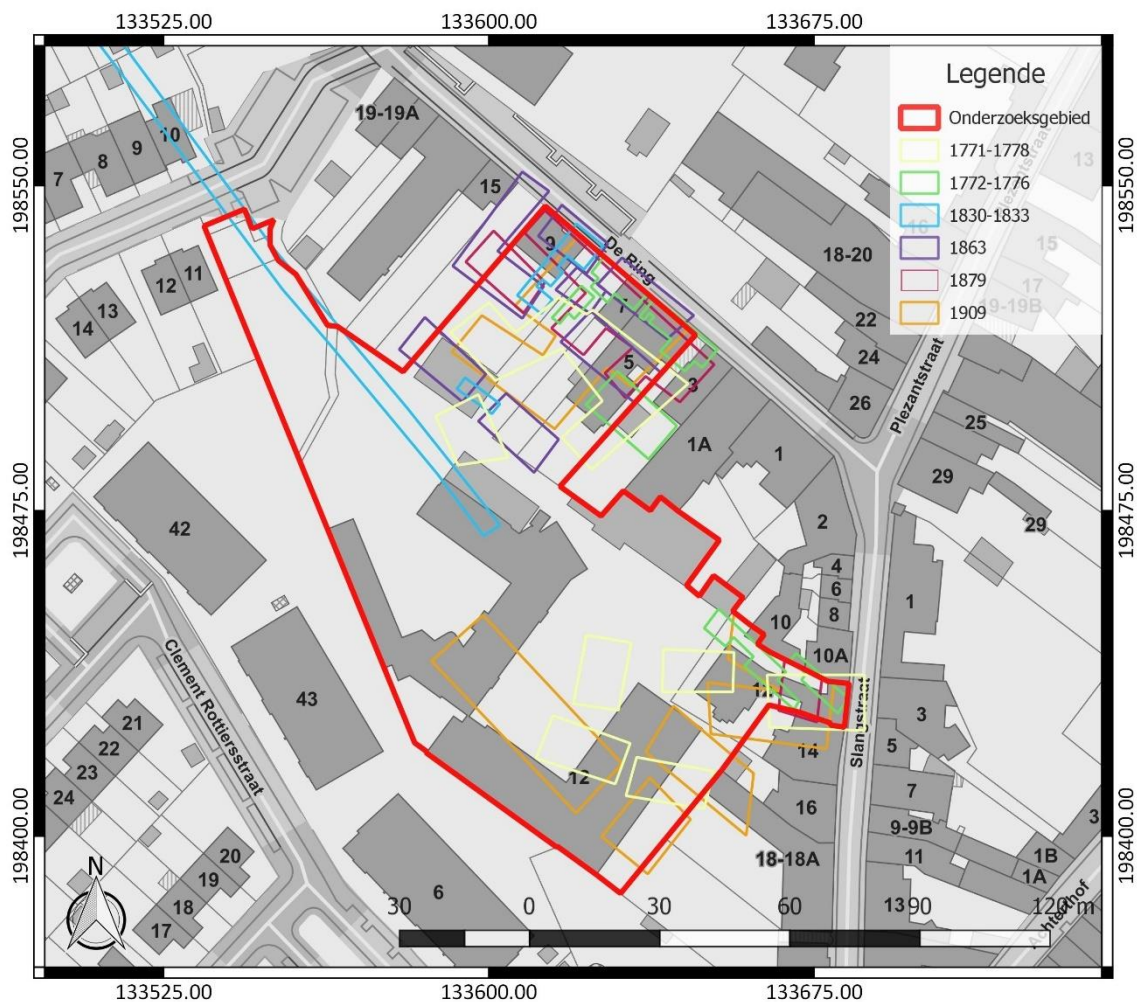
landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving die hierboven niet besproken werden, bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Uit het uitgevoerde bureauonderzoek blijkt dat binnen het onderzoeksgebied reeds in de 18de eeuw sprake is van bebouwing. Bijgevolg is er vooral een verwachting naar het aantreffen van resten gerelateerd aan deze bebouwing. In de ruime omgeving zijn verder ook relevante archeologische waarden uit de metaaltijden en de Romeinse tijd gekend. Het is op dit moment niet uit te sluiten dat oudere sporen dan de 18de eeuw op het terrein aanwezig zijn.

Figuur 35: Synthesekaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

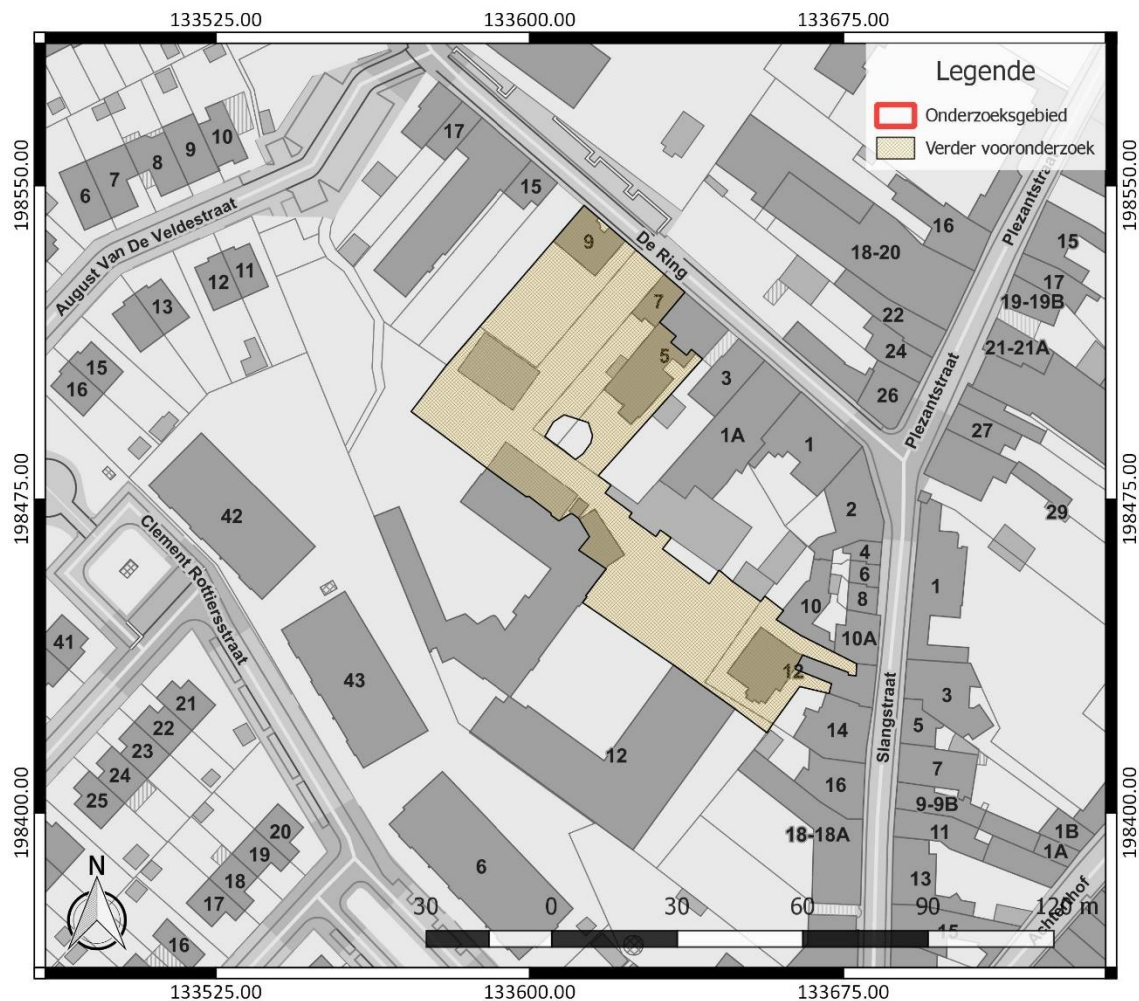
Wel kunnen we stellen dat het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite op het terrein slechts laag is. Dit wordt vooral ingegeven door de aanwezigheid van bebouwing op het terrein in het verleden, maar ook vandaag de dag. De bebouwing op het terrein maakt doorheen de tijd vele veranderingen door, wat een negatieve impact zal gehad hebben op de bewaring van eventuele oudere relevante archeologische resten.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen een zone van ca. 6831 m² binnen het onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de sloop van het Broedershuis en de woningen De Ring 7 en 9 en de uitbreiding van de schoolcampus met bijhorende omgevingsaanleg. De uitbreiding van de schoolcampus bestaat uit de bouw van een nieuwbouw voor de kleuter- en middenschool en de bouw van een nieuw volume voor de basisschool. De verstoringdiepte van de geplande werken varieert gemiddeld van 35 tot 80 cm. Vooral in de zone van de nieuwbouw en geplande rioleringsaanleg in het oosten van het onderzoeksgebied is de verstoringdiepte van de geplande bodemingrepen significant. In het westen van het onderzoeksgebied wordt enkel omgevingsaanleg voorzien, de plaatsing van afdaken en het verplaatsen van fietsenstallingen. Deze bodemingrepen hebben slechts een beperkte verstoringdiepte tot ca. 35 cm. Daarmee blijven ze binnen de reeds bestaande verstoringdiepte van de nu bestaande omgevingsaanleg. Dit doet besluiten dat binnen een zone van ca. 4097 m² het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het onderzoeksgebied is gesitueerd in de historische kern van Hamme. Er is voornamelijk een verwachting naar de aanwezigheid van resten die gerelateerd zijn aan de bebouwing zoals we die kennen van historische kaarten. Deze kaarten gaan terug tot de 18de eeuw, maar ook relevante archeologische sporen uit oudere periodes kunnen op het terrein aanwezig zijn. De bebouwing op het terrein maakt doorheen de tijd verschillende veranderingen door, die elk op hun beurt een plaatselijk negatieve impact op het bodemarchief gehad zullen hebben. Dit maakt dat we het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag inschatten.

Figuur 36: Aanduiding van de zone waar verder vooronderzoek nodig geacht wordt, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

De geplande werken zullen een bijkomende negatieve impact op het bodemarchief hebben in een zone van ca. 4097 m². Hier is het bodemarchief bedreigd door de geplande werken. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein wordt in deze zone de uitvoering van bijkomend vooronderzoek nodig geacht.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het terrein bebouwd en verhard is. Landschappelijk bodemonderzoek kan bijkomende informatie aanleveren over de bewaringstoestand van de bodem, maar het potentieel op kennisvermeerdering ten opzichte van wat we reeds weten uit het uitgevoerde bureauonderzoek is beperkt. Daarom is het kosten-baten efficiënter om meteen over te gaan tot een andere onderzoeksmethode.

Wel dient een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het onderzoeksgebied is gesitueerd in de historische kern van Hamme. Er is voornamelijk een verwachting naar de aanwezigheid van resten die gerelateerd zijn aan de bebouwing zoals we die kennen van historische kaarten. Deze kaarten gaan terug tot de 18de eeuw, maar ook relevante archeologische sporen uit oudere periodes kunnen op het terrein aanwezig zijn. De bebouwing op het terrein maakt doorheen de tijd verschillende veranderingen door, die elk op hun beurt een plaatselijk negatieve impact op het bodemarchief gehad zullen hebben. Dit maakt dat we het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag inschatten. De geplande werken zullen een bijkomende negatieve impact op het bodemarchief hebben in een zone van ca. 4097 m². Hier is het bodemarchief bedreigd door de geplande werken. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein wordt in deze zone de uitvoering van bijkomend vooronderzoek nodig geacht.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Adams, R./S. Vermeire/G. De Moor/P. Jacobs/S. Louwye/P. Polfliet, 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 15 Antwerpen*, Gent.

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Hellinx, A-J., 2020: *Nota Hamme - Markt*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 926).

4.2 Websites

Cartesius (2021)

<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)

<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2021)

<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2021)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

Rijksarchief België (2021)

<https://search.arch.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

